ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

УДК 378.147;37.026.5;372.881.111.1

Л. Л. Ільницька

У сучасному світі в умовах глобалізації міжнародних відносин, фінансів, бізнесу та постійного розвитку комп'ютерних і телекомунікаційних технологій переклад як особливий вид міжкультурного спілкування відіграє надзвичайно важливу роль. Україна не залишається поза цими процесами, навпаки, участь у гуманітарних і миротворчих місіях ООН, різноманітні програми культурних та освітніх обмінів, значне розширення ділових контактів зумовлюють зростання державного замовлення на професійних перекладачів. Отже, можна з упевненістю говорити про суспільне призначення перекладацької діяльності, що здатна забезпечити такий опосередкований двомовний взаємозв'язок, який за своїми можливостями максимально наближався б до одномовної комунікації.

Ретельний аналіз наукової літератури з проблематики, яка досліджується, виявив інтерес дослідників до проблем перекладу загалом і методики викладання його окремих видів, зокрема (Л. К. Латишев, Р. К. Міньяр-Бєлоручєв, В. Н. Комісаров, М. Ледерер, А. Ф. Ширяєв та інші). Незважаючи на цілу низку ґрунтовних робіт у цій галузі, недостатньо уваги все ще приділяється психолого-педагогічним особливостям навчання перекладу, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Отже, мета цієї статті – визначити місце перекладу в процесі навчання іноземної мови, обґрунтувати його значущість і визначити деякі методичні прийоми та підходи до навчання перекладу.

Аналіз роботи перекладачів в умовах постійного розвитку міжкультурної комунікації надав можливість визначити деякі протиріччя між їх практичною діяльністю і теоретичною підготовкою у вищих навчальних закладах (ВНЗ). По-перше, соціальне замовлення суспільства на фахівців, які мають специфічні навички в окремих видах усного та письмового перекладу, як правило,

випереджає розробку в навчальних закладах методики навчання цих видів перекладу. По-друге, недостатньо уваги приділяється психологічній підготовці майбутніх перекладачів, у результаті чого вони виявляються внутрішньо не готовими до виконання професійних обов'язків через динаміку вимог до професії перекладача.

Отже, слід визнати, що система підготовки перекладачів у ВНЗ потребує постійного вдосконалення, зважаючи на загальні тенденції реформування системи вищої освіти, які були чітко визначені С. М. Ніколаєнком. На його думку, удосконалюючи освітні стандарти, необхідно врахувати вимоги модернізації змісту, пов'язані з перспективою переходу від знаннєвої до особистісно-діяльнісної (компетентнісної) парадигми. Відповідно, потребують удосконалення і подальшої розробки всі аспекти змісту – як концепції окремих освітніх галузей та предметів, так і навчальні матеріали, зокрема й стосовно контролю навчальних досягнень. Паралельно треба розробити і запровадити освітні технології, системи контролю якості освіти та її моніторингу тощо [5, с. 287].

Одним з основних завдань перекладача є максимальне наближення опосередкованої двомовної комунікації до звичайної одномовної. З цього випливає, що для успіху у спілкуванні переклад повинен відповідати вимогам еквівалентності й адекватності [3, с. 353]. Тобто перекладач постійно повинен вирішувати, чи зможе відтворення мовного змісту вихідного вислову в перекладі бути достатньою базою для правильних висновків про глобальний зміст, ураховуючи відмінності у фонових знаннях і в ситуації спілкування у реципієнтів перекладу [3, с. 334]. Перекладач є своєрідною "подвійною" мовною особистістю та має навчитися сприймати іншомовну текстову діяльність з позиції іншомовної лінгвосоціокультури для того, щоб потім перейти на рідний мовний і соціокультурний коди в їх нерозривній єдності, переключаючись з процесу розуміння на діяльність перекладу [8, с. 205].

Зважаючи на те, що переклад – один із найскладніших, комплексних видів розумової діяльності людини, підготовка професійних перекладачів

повинна включати комплекс педагогічних, психологічних та методично-організаційних заходів, успішність яких визначається рівнем сформованості професійної компетенції перекладача. З. Ф. Підручна визначає професійну компетенцію перекладача як індивідуальні властивості суб'єкта професійної перекладацької діяльності, які є необхідними і достатніми для її реалізації на нормативно заданому рівні та позитивно корелюють з її основними результативними параметрами – якістю, продуктивністю, надійністю [6, с. 104]. О. І. Пометун включає у внутрішню структуру компетентності знання, пізнавальні вміння і навички, практичні вміння та навички, ставлення, емоції, цінності й етичні норми, мотивацію [7, с. 68].

Погляди дослідників щодо структури професійної компетенції розходяться. В. Н. Комісаров виокремлює мовну, комунікативну і технічну компетенцію [3, с. 332–339]. До мовної компетенції слід віднести знання норм (лексичних, граматичних, стилістичних) мови перекладу та сформованість ознак культури мовлення. Говорячи про комунікативну компетенцію у перекладачів, Л. К. Латишев виокремлює в її складі лінгвістичну комунікативну компетенцію, володіння якою надає змогу перекладачеві здійснювати необхідні модифікаційні дії з матеріалом перекладу, які зумовлені існуванням лінгвоетнічного бар'єру між комунікантами і забезпечують комунікативно-функціональну еквівалентність тексту оригіналу та тесту перекладу [4, с. 186]. До технічної компетенції належать уміння усвідомити комунікативний намір автора оригіналу; вибрати варіант перекладеми з низки можливих; виокремлювати в тексті етномарковану, емоційно забарвлену і безеквівалентну лексику; здійснювати самоаналіз та самооцінювання власної перекладної продукції; критично оцінювати мовні аспекти перекладної літератури; користуватися довідковою літературою.

На думку В. Шляхової, перекладання як вид мовленнєвої діяльності може відбуватися успішно, якщо у студента сформовано низку компетенцій: мовну, мовленнєву, комунікативну, культурознавчу, фахову [9, с. 149]. З. Ф. Підручна виокремлює такі базові компоненти компетенції перекладача: соціально-

психологічна компетенція; комунікативна і професійно-комунікативна; загальнопедагогічна професійна компетенція; наочна компетенція у сфері спеціальності перекладача; лінгвокраїнознавча та філологічна компетенція; творча, дослідницька компетенція; професійно-значущі якості особи [6, с. 103]. Виконання перекладу актуалізує весь комплекс компетенцій, що взаємодоповнюють одна одну, а тому і формуються в інтегрованій діяльності, яка забезпечується впливом на мотиваційний, етичний, діяльнісно-операційний та контрольно-корекційний компоненти структури особистості.

Професійна компетенція перекладача обов'язково включає і деякі особистісні характеристики, без яких він не зможе виконувати свої професійні функції. Проаналізувавши роботи сучасних дослідників, І. Ю. Голуб зазначає, що психологічна готовність до здійснення перекладу виявляється у певних соціально-психологічних якостях особистості, як-от: здатність усвідомити власну ідентичність; здатність до рольової дистанції або вміння індивіда абстрагуватись від власної позиції та глянути на неї з боку; емпатія або здатність увійти у ситуацію представника іншої культури і спробувати зрозуміти його "нормальність"; відсутність страху зустрічі з "чужим", незнайомим та бажання не уникати його, а вступати з ним у контакт; лінгвокраїнознавча, соціолінгвістична, культурознавча спостережливість і чутливість; соціокультурна сприйнятливість до виявлення тенденцій взаємодій загальнокультурного та національного у змісті мовленнєвої поведінки; соціокультурна неупередженість [2, с. 62–63].

Переклад – це така наукова дисципліна, в якій особистість викладача відіграє вирішальну роль у досягненні цілей навчання. На думку П. Ньюмарка, 65% успіху в підготовці майбутніх перекладачів залежить від особистості викладача, 20% – від структури курсу і 15% – від навчального матеріалу [3, с. 340]. Зважаючи на це, вважаємо необхідним розглянути деякі аспекти професійної компетенції викладача перекладу в межах цієї статті.

Викладач перекладу – це, з одного боку, перекладач-практик із сформованою професійною перекладацькою компетенцією, а з іншого –

викладач, здатний доступно та професійно пояснити теоретичні і практичні аспекти перекладу. Надзвичайно важливими якостями особистості викладача перекладу є також високий рівень інтелекту, загальна ерудиція, постійне прагнення до самовдосконалення та підвищення свого професійного рівня.

Під час навчання перекладу необхідно враховувати психологію перекладу, що ґрунтується на трьох взаємодіючих принципах: особистісному, діяльнісному і комунікативному. Особистісний принцип реалізується в розгляді самого суб'єкта діяльності – перекладача та його індивідуально-особистісних характеристик. Діяльнісний принцип означає інтерпретацію конкретної професійної діяльності (у нашому випадку перекладацької діяльності), зважаючи на структуру цієї діяльності, її предметний (психологічний) зміст та аналіз тих механізмів, якими вона здійснюється. Комунікативний принцип передбачає інтерпретацію перекладу як складного комунікативного процесу, одиницею якого є комунікативний акт.

Потреба у перекладачах різної спеціалізації і кваліфікованої перекладацької діяльності в межах професійної комунікації сприяє посиленню інтересу до спеціального перекладу, з одного боку, а з іншого – викликає необхідність постійного вдосконалення навчальних програм та навчальних матеріалів. Ж. Віньє і А. Мартен зазначали, що, "якщо б проблема навчання мовам спеціальності зводилася лише до засвоєння спеціальної лексики, вона давно була б вирішена" [1, с. 15], адже встановити пряму еквівалентність між словами та конструкціями двох мов неможливо через те, що семантично і функціонально знаки двох мов, як правило, не збігаються.

Отже, під час перекладу текстів за фахом викладач повинен "навчити перетворювати низку понять певної (кожної) спеціальності в природну мову" [1, с. 13]. Для досягнення цієї мети він повинен знаходитися в стані постійного пошуку оптимальних методичних прийомів навчання перекладу, постійно проводити мовні паралелі, показувати специфіку іншої мовної системи тощо.

Ефективне навчання спеціальному перекладу здійснюється в процесі виконання спеціального комплексу вправ, який забезпечує формування

перекладацької компетенції у сфері професійної комунікації та містить такі серії вправ:

а) вправи, спрямовані на активізацію термінологічних відповідників двох мов і вдосконалення іншомовного тезауруса;

б) вправи, що ведуть до вдосконалення навичок читання та формування вміння смислового аналізу тексту;

в) вправи, які ведуть до вдосконалення навичок письма і формування дискурсивних умінь;

г) вправи з перекладу спеціальних текстів за фахом.

Загалом, професійну підготовку перекладачів зі спеціальності можна розподілити на три етапи: етап загальномовної підготовки, етап ознайомлення з особливостями перекладу текстів за фахом, етап удосконалення перекладацької майстерності.

Аналізуючи особливості навчання перекладу необхідно диференціювати різні види перекладу (письмовий та усний, синхронний і послідовний), оскільки кожен з них пов'язаний зі спеціальними вимогами та завданнями і передбачає наявність у перекладача специфічних навичок та вмінь. Саме у дослідженні особливостей навчання різних видів перекладу в межах окремих дисциплін і розробці методичних рекомендацій щодо їх викладання ми вбачаємо перспективу подальших досліджень з цієї теми.

Список використаної літератури

1. Винье, Ж. Язык французской технической литературы / Ж. Винье, А. Мартэн. – М. : Высшая школа, 1981. – 120 с.

2. Голуб, І. Ю. Професійно спрямована соціокультурна компетенція як важлива складова підготовки майбутніх перекладачів на практичних заняттях з другої іноземної мови / І. Ю. Голуб // Вісник Національного університету "Львівська політехніка" : Проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики : [зб. наук. пр.] / відп. ред. Ф. С. Бацевич. – Львів : Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2007. – №586. – С. 60–64.

3. Комиссаров, В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 421 с.

4. Латышев, Л. К. Перевод: проблемы теории, практики и методики : кн. для учителя шк. с углубл. изуч. нем. яз. / Л. К. Латышев. – М. : Просвещение, 1988. – 159 с.

5. Ніколаєнко, С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С. М. Ніколаєнко. – К. : Знання, 2005. – 320 с.

6. Підручна, З. Ф. Теоретичні основи формування професійної компетенції майбутнього перекладача / З. Ф. Підручна // Вісник Черкаського національного університету. Серія: педагогіка. – 2008. – Вип. 108. – С. 99–104.

7. Пометун, О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. І. Пометун // Рідна школа. – 2005. – №1. – С. 65–69.

8. Халеева, И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков) / И. И. Халеева. – М. : Высш. шк., 1989. – 236 с.

9. Шляхова, В. Компетентнісний підхід до навчання перекладу / В. Шляхова // Українознавство. – 2007. – №1(22). – С. 149–151.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Полюк В. С.